

משנה ח.

אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.

בירושלמי היא צבא דקיפא ממשנה דלעיל, וצכת"י ד"ק
ועשניה נאפולי הגי' ואין מפטירין וא"כ היא קיפא דלעיל.
ואמרי עלה שב, ואי אפיקומן, רבי קימון צבס רבי איבינו
בר רבי קיסי מיני זמר, ר"י (הוא ר' יוחנן כדמוכח מהצבלי)
אמר מיני מתיקה, שמואל אמר כגון ערדילי וגוזליא דחנניא בר
שילת. ויראה דר' קימון ואיך מפרשי לה אפוקי מנא דהיינו
כלי זמר, שכך היה מנהגם בקעודות גדולות ומסובות כמ"ש
השכזים על מעות שן וגו' ואוכלים כרים ואלאן וגו' הפרטים על
פי הכזל כדויד חשבו להם כלי שיר השמים במזמקי יין וגו'
(עמוס ו'), דהו"א דאף הוא קימון חירות קמ"ל דאין מפטירין,
ולשון מפטירין הוא בחילוף אותיות מלשון הפרטים (ועיין בקוף
זהערה).

ובבברי גרסינן, ואי אפיקומן, אמר רב שלא יעקרו
מחצורה לחצורה (כלו' אפיקו ומייכו הוליאו כליכס מכאן ונלך
ונאכל במקום אחר, רש"י) ושמואל אמר כגון ארדילאי לי וגוזליא

לאצא ורצ הכינא צר שילא, ור' יוחנן אמר כגון תמרים קליות
ואבזים. ופרש"י ורש"ס לאצא רצ, דשמואל הוה רגיל לאכול
צקינות קעודה כמהין ופטרויות ורצ היה רגיל לאכול אחר קעודתו
גוזלות, ולשון אפיקומן הוליאו והציאו מיני מתיקה, ור' יוחנן
כשמואל ק"ל אלא שהיה רגיל צאילו צקינות קעודה. וצרצ אלפס
הגי' ושמואל אמר כגון ארדיליא וגוזליא לאצא חכניה, ורצי שילא
ור' יוחנן אמרי כגון תמרים וכו'.

והנה צרכות (מ"ז ע"א) גרסינן רצ ושמואל הוה יתצי
צקעודתא אחא רצ שימי צר חייא וכו' אל שמואל (לרצ) אילו
מייתי לי ארדיליא וגוזליא לאצא מי לא אכלינן, ופירש"י שמואל
חציצין עליו ארדיליא צקינות קעודה והן כמהין ופטרויות, ולרצ
היו חציצין גוזלות, ושמואל היה קורא לרצ אצא לכבודו. וצדקדוקי
קופרים שס הציא ראיות ונוקחאות הרצה לל"ג לי, וקצהגה"מ
צפ"ה מה' צרכות העתיק אילו מייתי ליה לאצא ארדילי או גוזליא
מי לא אכיל. וצד"ק הכא גי' הכת"י ארדילי וגוזליא, והציא
נוקחאות רצות דגרסי הכי, וכתב שצדפוקים הישנים ליחא למלת
לי, אלא שאח"כ הוסיפוה עפ"י פירש"י ורש"ס, ורמו ועיין צר"ן.
וכוונתו שהר"ן כתב דשמואל לא חייש אלא צמיני צטר דושכח
ליה לטעמא דצטרק קמא וישו עוד לאכול פקח ושמא יאכלכו
צמקום אחר, ודוקא צמיני צטר הוא דחייש, דארדילי ח'ינן שתי
חיצות ולא מיני כמהין ופטרויות כמו שפרש"י ז"ל אלא מיני עופות
הן כמו גוזלין וכמו שאמרו צירושלמי ארדלין וגוזלין ע"כ. והנה
הנוקחאות שונות, צירושלמי לפנינו ערדילי, וצצצלי ארדילי,
ארדיליא, ארדיליא וארזילי, ושאר נוקחאות צצד"ק הכא והתם,
גם נחלקו לז' חיצות.

עוד יש דהעיר שבגמרא שלפנינו הגיהו זהא ור' יוחנן
אמר, שמחקו מלת אמר ובתבו אמרו, כי לדעתם ר"ח צר שילא
ור"י אמרו, ויש להציא ראיה לזה ונוקחת הרצ אלפס אלא שנוקחתו
צאילו השמות הוא אחרת. וצרח"ש שנוקחתו עפ"י הרוב הוא
נוקחת רצ אלפס איתא, ושמואל אמר כגון ארזילאל (ואולי היא
שצוט הדפוס ול"ל ארזילאי) וגוזליא לאצא הכינא צר שילא ור'
יוחנן אמרי, ול"ג לא רצ הכינא ולא ורצי שילא, ויהיה לפי גי'
זו הכינא צר שילא ור' יוחנן אמרי. והנה השם אצא הכינא או
אצא חכניה לא מלאתי צקדר הדורות. וצערך אצא צר הכינא

כחצ, נח מלחמי זה חולי ל"ל אחח צר חנינח. ובערך רצ חנינח
צר שילח כחצ, ורצ היה חוהצו כחצ לצן, והנוקחחות משוכות
חנניה, חנינח צר שילח. חונס רצ שילח מלחכוחו צזמן רצ
ושמוחל צקה"ד ערך רצ שילח. ובערך שילח הציח ר' חנינח,
ר' יהודה, ר' יוחנן, ר' ילחק, ר' נחן, רצה, רצינח, כולם צסס
צר שילח. ובערך שילח כחצ חציו של שמוחל. ובערך ר' שמוחל
צר שילח כחצ שהיה מלמד חינות צימי רצ, ולפעמים נמלח ר'
שמוחל צר שילח. ועכ"פ נראה דנוקחחות הרצ חלפס והרע"ש
הם משוצקות, ונוקחח ור' יוחנן חמר עיקר, דה"ק וגוזליח ללחצ
ורצ חנינח צר שילח. וזה נוקבים עם חינושלמי ערדילי וגוזליח
דחנינח צר שילח. וחולי שחף צגמרח הצצליח ל"ל ושמוחל חמר
כגון חרדילי וגוזליח דרצ חנינח צר שילח, כמו שהוא צירושלמי
חלח דהכח קרי ליה שילח והחם קרי ליה שילח. ומלח לי כיתוסקף
עפ"י פירש"י כמו שהזכרתי, ומלח ללחצ ניתוסקף עפ"י הגמרח
דצרכות. וחילו העופות דחנניה צר שילח היו חציצין צזמנו ונקחין
לקינות פעודה.

וגרסינזי עלה צגמרח חניח כוחיה דר"י חין מפעירין חחר
הפסח כגון חמרים קליות וחגוזים, והיח צתוספתח שס, וה"ג
החם חין מפעירין חחר הפסח חפיקומן כגון חגוזים חמרים
וקליות. חו גרסינזי צגמרח, חר"י חמר שמוחל חין מפעירין חחר
מלה חפיקומן וכו' חר זוערל מחני-הכי ח"ר יוסקף חר"י חמר
שמוחל מפעירין חחר מלה חפיקומן, וחף על חמרח דחמרחי
שייך לשון מחני, וחנן כקעינן דלח כמר זוערל. וחסיים זה החמר
דצרי חתוספתח, מעשה צצנן גמליחל וקנים שהיו חקובין צצית
ציתוסק צן זוכין צלוד והיו עקוקין צהלכות הפסח כל הלילה עד
קרות הגצר הגציהו מלפניהן וכוועדו והלכו לכן לצית חמדרש.

והנה חחר שהלעתי חח דצרי חעשנה לצחר חוחס ולפרשס ומה
פיתחצר לה צצ' החלמודים חצח לפירוש ההגדה לצחר סיודרה
ולפרש דצצרים חסחומים צה.

בבהילו יצאנו ממצרים.

כך הוא צקדר ההגדה של הרמז"ס וכן כחצ חחשצ"ן צקדר

הגדה שלו שקראו אפיקורון יש ותחילין לוונר צצהילו ילאנו ונמלכיס,
וז"ל הרננצ"ס צזמן הגלות כך היא ותחיל על כוס שני ואומר
צצהילו ילאנו ונמלכיס, וצלי ספק שהוא מיוסד על המקרא דפ'
ראה שצעת ימים תאכל עליו מלות לחס עני כי צחסזון ילאת
נארכן מלכיס וגו' וכיון שהוא צא לוונר הא לחמא עניא מקדיס
עעמו של דצצ צצהילו וכו'.

א. מאמר הא לחמא. וזה נוסחתו בסדר הרמב"ם.

הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצריים
כל דכפין ייתי וייכול.

כל דצריך לפסח ייתי ויפסח

הא שתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל

השתא הכא עבדי לשתא דאתיא בני חרי.

הנה ידענו שמנהג הקדום היה לקדח ההגדה אחר הסעודה,
וזה המנהג כולל הודעה וקריאה קודם הסעודה ומקיים צתקותן
של ישראל, אמנם למנהגנו הוא תחלת ההגדה וכענין פתיחה
דצריס. ועשו קיימים למנהג שלנו כמו שהציא צהגה"ת. והקיימן
המפורסם לנו הוא החרוז,

קדש, ורחץ, ברפס, יחץ,

מגיד, רחצה, מוציא, מצה,

מרור, בורך, שלחן עורך,

צפון, בריך, הלל, נרצה.

והנה ענינו של קידוש אינו מיוחד ללילי פסח ואין לנו
לדבר צו, וכן ורס"ץ, אין ענין כתיבת ידים דצצ מיוחד ללילי פסח.
כרפס הוא העיצול הראשון שדצצנו עליו צמטת ג'. יס"ץ,
הוא פריקת המלה והוא מיוסד צצרייתא דפסחים (קט"ו ע"צ),
דצצ אחר לחס עוני עני כתיב, וזה עני שדרכו צפרוקס אף כאן
צפרוקס, ואמרינן צצרכות (ל"ט ע"צ) א"ר פפא הכל מודיס צפסח
שמניח פרוקס צסוך שלימה וצולע מ"ט לחס עוני כתיב, והאריכו

שם הוּפִירָקִים הַיָּבִי עֲצִיד, וְלִשָּׁן הַרְשָׁצִים צִפְקִים, אֶף כֵּן
צִפְרוּקָה, לְכַךְ עַל אֲבִילַת מֵלֶה, וְשָׂחִי שְׁלִימוֹת מִיִּיתִין מִשּׁוֹם
הַמּוֹלִיא, דְּלֹא גִרַע מִשָּׂחֵר יָמִים עוֹבִים שְׁלִרִיךְ לְצִלוֹעַ עַל שָׂחִי
כִּכְרוֹת, וְצוֹלֵעַ מִחַחַת מַהֲשְׁלִימוֹת. מַגִּיד, הוּא הַהֲגָדָה, וְלִפִּי
מִנְהַגְנוּ הַאֲלֹהִים לְחַמֵּא בְּכֻלֵּל הַהֲגָדָה הוּא, אֲלֵא שְׁאֵנוּ מוֹחֲגִין בּוֹס
הַשְּׁנִי קוֹדֵם שְׁאֵלוֹת מַה נְשַׁחֲנָה וְכִמוֹ שֶׁהַזְכָּר צִמְשָׁנָה וְדֵלֵא כְּקִדְרוֹ
שֶׁל הַרְמֻצִים, וּמַעֲמָה אֲשׁוּב לְצֹחֵר זֶה הַעֲיוּפָם.

הַאֲ לַחֲמֵא עֵינֵי דֵי אֲבֵלוֹ אֲבַהֲתָנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם.

כְּחֹז צְחֹרָה שְׂצַעַת יָמִים תֵּחַבֵּל עֲלֵיו מֵלוֹת לַחֵם עֵינֵי
וְגו', וְחַרְגָּמוֹ יוֹנְחָן שׁוֹבְעָא יוֹמִין תִּיכְלוֹן לְשָׂמִיָּה פְעִיר לַחֲמֵא
עֵינֵי אֲרוֹם צְצִהִילוֹ וְגו'. וְצִפְרוּקָה שֶׁל הַמַּקְרָא גִרְקִינָן
צִפְקִים שֶׁם, אֲחֵר שְׁמוֹאֵל לַחֵם עֵינֵי שְׁעוּכִין עֲלֵיו דְּצָרִים, תְּחִ"ה
לַחֵם עוֹנֵי שְׁעוּכִין עֲלֵיו דְּצָרִים הַרְבֵּה, דְּצָר אֲחֵר לַחֵם עוֹנֵי עֵינֵי
כְּחֵיב, מַה עֵינֵי שְׁדַרְכוּ צִפְרוּקָה אֶף כֵּן צִפְרוּקָה, דְּצָר אֲחֵר מַה
דְּרָבוּ שֶׁל עֵינֵי הוּא מִקִּיק וְאֲשַׁתּוֹ אֲרֻפָּה אֶף כֵּן כִּנּוּי הוּא מִקִּיק
וְאֲשַׁתּוֹ אֲרֻפָּה (כְּדֵי שְׁלֵא תַחֲמוּץ, רַש"י). וְהֵא דְּשְׁמוֹאֵל הוּזָא שֶׁם
צַפ' כֹּל שְׂעָה (ג'ו' ע"א) שְׁפִירָשׁוּ שֶׁם לַחֵם עוֹנֵי פִרְעֵ לְעִיקָה
שְׁנִילוּשָׁה. צִיָּין וְשָׁמֵן וְדִצְשָׁבוּ, וּפְרַש"י שְׁעוּכִין עֲלֵיו דְּצָרִים שְׁגוּמָרִים
עֲלֵיו אֲתֵּ הַסֵּבֵל וְאֲוֹמָרִים עֲלֵיו הַגְּדָה. וְצִפְרֵי פ' רֵאָה (פ' ק"ג)
לַחֵם עוֹנֵי פִרְעֵ לְחִלוֹעַ וְאֲשִׁישָׁה וְכו', רַצִּי שְׁמַעוֹן אֲוֹמֵר לְמַה נִּקְרָא
לַחֵם עוֹנֵי עַל שֶׁם עֵינֵי שְׁנַחֲעָנוּ צְמֵלִים. וְאֵילוֹ דְּהַצָּרִים הֵם
צְמֵלֵתָא דְּצַחַ"י צִפְקִין אֲחֵר (וְעִיָּין צוֹ"ע שֶׁם). וְלִשָּׁן רַש"י
עַה"ח לַחֵם עוֹנֵי לַחֵם שְׁמוֹזְבִיר אֲתֵּ הַעוֹנֵי שְׁנַחֲעָנוּ צְמֵלִים, וְהַרְמֻצִין
כְּתַב שֶׁם, וְצֹחֵר צְבֹאָן דְּצָרִים רַצִּים כִּי הַזְכִּיר צְמֵלָה שֶׁהִיתָה לַחֵם
עוֹנֵי לְהַגִּיד כִּי לֹא לְזָכוֹר שִׁילָחוּ צְחַפְזוֹן, וְהוּא עוֹנֵי, זָכַר כִּי הוּוּ
צְמֵלִים צְלַחֵם לָר וְצוּמִים לַחֵץ, וְהֵנָּה תַרְמוֹת לְשָׂחִי דְּצָרִים וְכֵן אֲמַרוּ
הָאֵל לַחֲמֵא עֵינֵי דֵי אֲבֵלוֹ אֲבַהֲתָנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם. וְהֵנָּה כֹּל
הַפִּירוּשִׁים שִׁיכְלוֹל הַמַּקְרָא צְחֵמָה לַחֵם עוֹנֵי שְׁחַרְגָּמוֹ לַחֲמֵא עֵינֵי
יִקְבֹּל זֶה הַמַּחֲמֵר הָאֵל לַחֲמֵא עֵינֵי וְכו'. וְצַפ' הַרְשָׁצִים וְכֻלֵּל צו
כְּחֵז, מוֹדִיעִין לְחִיטּוֹקָה לְמַה מַחֲלִקִין הַמֵּלֶךְ לְצ' כְּדַרְכוּ שֶׁל עֵינֵי וְכו'.
וְזֵהוּ אֲמַת מֵלֵךְ זֶה שְׁצֵחֲמָרוּ הָאֵל לַחֲמֵא אֲחֵר יִחַץ כְּכֻלֵּל צו גַּם עֵינֵי זֶה.

וְרֹב הַנוֹסְחָאוֹת הֵם הָאֵל לַחֲמֵא, וְצִפְרֵי עַם פ' הַעֲצָץ
וְיָן תַרְבִּ"צ בְּתַב, הָאֵל לַחֲמֵא כ"ה הַיּוֹקֵס הַקְדָּמוֹן וְכו', י"ג הָאֵל

כלחמא וג"ז נכון, וי"א כהא לחמא ולנוקחא זר לריך להשוויט מלת די, אלא כך ל"ל כהא לחמא עניא אכלו וכו', זולת זה אין לו ציבור. וצונגן אצרהס קי' תע"ג ק"ק כ"ד נתקשה צנוקסת הא לחמא, וקיים לכן האומר הא כלחמא או כהא לחמא לא הפסיד. ויראה לי שצנוקסת כהא לחמא וכו' וולת כהא צטעס מפסיק, ושפיר אומר לחמא עניא די אכלו. וגם קושית המג"א אינה קושיא, שפירוש הא לחמא עניא די אכלו הוא זה הלחם העוני שאנו אוכלין הוא הלחם העוני שאכלו אצותינו, וכלו לענין העוני קאמר שזה עוני כזה.

בר דבפין ייתי ויכול. כתב התשנ"ז דכפין הדל"ת צשו"א והכ"ף צקמ"ץ. ויכול. זהגדה צרית אצות ויכל צמלאפ"ס. וכן נכון ויכול צשור"ק אצל לא צחול"ס. כתב י' האצודרהס כתב רב מתתיה מה שנהגו לומר כל דכפין ייתי ויכול כך הוא מנהג אצות שהיו מגזיהין שולחנותיהם ולא היו קוגרין והיה אומר ככה כדי שיצאו ישראל העניים שצניהם לאכול וכו' ואמרין צמס' תענית רב הונא כי הוא אכיל הוא פתח הכי כל דכפין ייתי ויכול. והיא לפנינו (כ' ע"ג) הכי, אומר ליה רבא לפרס צר פפא ליווא לן מר מהכי מילי מעליותא דהוה עמיד רב הונא, אומר ליה וכו', כי הוא כרך רפחא פתח לצציה ואמר, כל מאן דלריך ליתי וליכול, אומר רבא כולהו מלינא מקיימא לצר מהא דלא מלינא למיעצד, משום דנפיש צני חילא דמחזא. וצפירוש לרש"י טס משום דנפיש צני מחזא, דליכא עניי עפי וכו'. ויראה שחשובי ישראל למדו מרצ הונא לעשות כן צכל מקום דמלי למיעצד. ומה יש להציא ראה קלת שזה המאמר הא לחמא ענייא וכו' נחקן צצבל ולא צא"י שמרצ הונא למדו לומר כן. ומגירסתנו דנפיש צני חילא, למדנו שאמרו כל דכפין, איני כדי שיצואו ישראל העניים אלא כל מי שהוא רעב, וכן פי' היעצ"ץ כל דכפין ואפי' הנכרים כי מפרנסין עניי אר"ה וכו', כל דלריך וכו' עני שציראל וכו' וציונים הקדמונים לא היו קוגרין צתיהם והיו מכריזין ואומרין כוסח זה ועכשיו לא נוכל לעשות כן דנפיש חילא דאר"ה יותר ועניי ישראל ע"ב מפרנסין העניים צציתם ומשנה לא זזה מעקומה, עכ"ד.

בר דצריך לפסח ייתי ויפסח. צתשנ"ז דלריך הדל"י צקמ"ץ. וצרוצ הנוקסאות ליתא מלת לפסח. וצצנולי הלקט

כחצ דרצונו יסעיה זל"ל לא גרים לכולא שהרי חין לנו פסק עתה
ואפי' אם היה לנו פסק לא היינו מוזמנין עליו שאין הפסק נאכל
אלא למנויו. ופשוטן של הדברים דקרי ליו"ט פסק, בלשון חכמים,
ולרכי פסק הם מלה נורוד וחרוקת וב' תצטילין וד' כוקות. אמנם
מחקו בנוקמאות מלה לפסק דלח ליסתנוע לקרצן פסק כמו שאקרו
לומר צטר זה לפסק (פסקים כ"ג ע"א) חצ"ג דצחיטי שרי דמינטר
לפסקח קאמר, ו"ו על קתס הלשון דלריך לפסק הקפידו. ופי'
צכל צו ייתי ויפסק ולא יתמהנה, ואולי דעתו כי פסק ענינו כמו
פסז צחילוף וצתמורת האותיות, ופי' ופסק ה' על הפסח
(שמות י"ג) שיעצור מהרה על הפסח.

הא שתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל השתא הכא עבדי לשתא דאתיא בני חרי.

בזן הפיקחא הנוקמאות ושוכות, צרוצ קפרינו הנוקמא
השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל, השתא עבדי לשנה
הבאה בני חורין. ובקדר ר"ע גאון השתא הכא לשנה הבאה
בארעא דישראל השתא הכא עבדי לשנה הבאה בארעא דישראל
בני חורין. ובצצלי הלקט הנוקמא הא שתא הכא לשתא דאתיא
בארעא דישראל בני חורין. ובתניא רבתא ובנוקמא אחרת בצצלי
הלקט, הא שעתא הכא עבדי לשתא דאתייה בארעא דישראל בני
חורין. ובגדה מוגיד מראשית לר"א לאכדקווע, הביא בהקדמתו
שהנוקמא צתמזור רומי, הא שתא הכא לשתא דאתיא בארעא
דישראל הא שתא עבדי לשתא דאתיא בארעא דישראל בני חורין.
וכתב הריעצ"א הגי' הנכונה השתא הכא או הא שעתא, כל'
לאפוקי הא שתא, וכי לא אפשר שתצא הגאולה באותה שנה, ע"כ
הגי' הנכונה הא שעתא ועכ"פ לשנה הבאה נהיה בני חורין, ומלת
השתא היא אם מן הא שתא או מן הא שעתא, ויכול לאומרה. ועל
השתנות הלשון מארמי לעברית, כחצ הכל צו, לשנה הבאה בני
חורין בלה"ק שלא יצינו הארמים ויחשצום מורדים צוולכות. והתשב"ץ
כחצ שהפיקחא כולא בלשון שהורגלו התינוקת ואין צכל הפיקחא
לה"ק כ"א לשנה הבאה בני חורין כי כן לשון התינוקת לעולם לשנה
הבאה צירושלים ובני חורין. אמנם מה יענו על לשנה הבאה קומא
בנוקמא הרומז"ס. והאמת שהמעתיקים האחרונים שינו לשון

הארמית דזיצורים שכבר הורגל העם זהם צלה"ק. ורחימי צהגדה צרית חצות צפי' חקד לחצרהס, שהציא צסם צעל גצול צנימין, השחא הכא וכו' כנגד גולי חולה לחרץ, השחא עצדי וכו' כנגד גולי ח"י.

וכתב החשצ"ץ זאת השיקא לא נזכרה צסים וקום דצצרי רז"ל לא צחלמוד ולא צמודקס. וכתבו רוב המפרשים שצצצל כתקנה וע"כ הוא ארמית. ואין זו רחיה שאף צח"י דצרו ארמית. ולשון הריעצ"ח האמוראים תקנו אותה צלשון צצלי כלי סיצינו סכל. וגם על זה אין רחיה שאפשר שהגאונים תקנוה. ולשון סכל צו והתקינו וקדרי ההגדה ז"ל המומר הזה צלשון ארמי כדי סיצינו הנשים והטף שהיו מקפדים צלשון ארמי. וכבר אמרתי שהמומר כל דכפין וכו' קלת רחיה דצצצל איתקנה. ויראה שאם כתקנה צצצל היתה עיקר הנוסחא השחא הכא עצדי לשחא דלחייא צארעא דישראל צני חרי, ובשנחפשט המכהג לאומרה צח"י סינו הנוסחא השחא הכא עצדי לשחא דלחייא צני חרי, אי נמי איפכא שנחקה צח"י וסינו אותה צצצל, וצמשך הזמן נחווה הנוסחא שלפנינו שהיא וצ' צצות וצסינוי מארמית ללה"ק.

ב. זה החרק בודק שאלות הבן ותשובת עבדים היינו והודעה בחיוב סיפור יצ"מ שהיא מכרל התשובה שמגיד לבניו.

שאלות מה נשתנה וקידוקן כבר פרשתי אותם צמשנה ד'. וקגנון מה נשתנה בקדושין (כ"צ ע"ח) מה נשתנה חזן מכל אצרים וכו'. וצומלת וקוצין י"ג וקוצים אצל צכל המקומות צגמרחא וצצריחות הגי' וקוצין. וענין זה הלשון וקצ על המטה אין ענינה הקפה כלשון קציצ, אלא מענין כעיה שהיא מטה אה עלונו על המטה כענין ויקצו אה ארון אלהי ישראל (ס"א ה', ה') להקצ חליך אה כל ישראל (ס"א ג', י"צ) שענינו כמו להטות, וכן הקצי עיניך מנגדי (שה"ס ו', ה') כלו' הטי אותן ללד אחר.

עבדים היינו וגו'. כתב צשצלי הלקט וצאצודרהס עצדים היינו היא השוצה מה נשתנה והיא השוצה החכם צפ' ואחשקן, וכלו' שהיא חללת השוצה צכלל ואח"כ פירעו נו על כל שאלה ושאלה כפי דעתו של צן. ומכתצרה לי שהיו אומרים כל הפקוקים עד ולדקה הויה לנו וגו' שהיא היא שהייצה התורה לומר לצן אשר ישאל מה העדות וגו'. ואפשר שקיעעו צכיוון אה הפקוקים

לקרות יותר בדברי רצון שלא לחקות את הקדמים כמו שכתבתי
לעיל בפי' המשנה, ומה שנחזקני בדבר הוא לפי שאני מוולך דבר
מתמיחי שכלל בדרי הגדה כחוצ ויוליאו ה' חלמינו ונ"ס זיד
חזקה וזכרוע נטויה. וצמקרא כחוצ ויוליאו ה' ונולריס זיד
חזקה, וחז לא, וזה מוכח שלא רלו לומר המקרא חלל עשו להם
עופק לעלום, וע"כ לא רלו הקדמים לומר עצדים היינו כמו
שכתבתי צסס ר"ע גלון.

וארו לא הוציא וכו' משעבדים היינו לפרעה

במצרים. כחוצ צאצודהס, וכחוצ צומחזר ויערי דלל גרקינ
משועצדים היינו לפרעה צוולריס חלל משועצדים היינו צוולריס
וכו'. חבל צקדר ר"ע גלון וצרמז"ס וצצלי הלקע גריק לפרעה.
ונקסחתינו הוא, הרי חנו וצנינו וכו'. ונקסח ר"ע גלון עדיין
חנו וצנינו וכו', וצרמז"ס עדיין חנו צנינו וכו', וצצלי הלקע
עדיין חנו וצנינו וכו' וכ"ה צנוקסח האצרצנאל ויראה שט"ס הוא
צרצנו"ס. וכוונת המאמר שפרעה והמלכיים לא היו משחררים
אותם מעלום, וגם אצותינו לא רלו להסתחרר כמו שכתב חלל
זה הדבר אשר דצרנו חליך צוולריס לחזר חדל מוננו ונעצדה חת
מלריס (שמות י"ד, י"ג) חלל שהוליאס ה' צעל כרחס כו"ס
ותחח כי חהצ חת אצותיך ויצחר צזרעו אחריו ויוליאך צפניו
צכחו הגדול מוולריס (דצריס ד', ל"ז) ופי' צפניו כמו שחרגמו
יוכתן צאפי רעותיה, כלשון צפני עלמו דחז"ל, וחזר שס חו הנכה
חלמיס לצל לקסח לו גוי מקרצ גוי וגו' (שס שס ל"ד) וחזרו
צמכילתח צפ' ויופע שאין תלמוד לומר גוי מקרצ גוי חלל כחדס
שהח שומע חת העוצר מועי הפרה. וחלולי כך היה כשחר צנו
הפעצוד שנסחעצדנו לפרעה צוולריס והיה גורלנו כגורלס וחלקנו
כחלקס ומאורעותיהס מאורעותינו וזהו השעצוד שהיינו עדיין
משועצדים לפרעה צוולריס. וע"כ לא חזר עצדים היינו חלל
משועצדים היינו. שכצר אשר שילחו מעצדות חבל משעצוד
לא ילאו.

והגה ע"כ כלל התשובה ומעתה יפרוע לו על כל שאלותיו

וכפי דעתו וכפי דעת צנו אציו מלמדו.

מכאן ואיך פסקא אחרת והוא בחיוב סיפור יצ"מ.
ואפילו כדנו חכמים וכו'. הגר"א מוסק ואפי' כלנו

זקנים וכן נראה ופי' האצטרנחאל דל"ג ליה, אצל זכל הנוקחאות איתא, דלאו כולנו על כל ישראל קאמר, שכל ישראל אי אפשר שיתענו לזקנים, שעל נוי יתענו, אלא חפי' כולנו המקוצין קאמר, חונם כולנו יודעים את התורה לאו אחכמים כזונים וזקנים קאי, דאע"ס ד' דחכמים כזונים וזקנים לא ידעו את התורה, אלא הכי קאמר חפי' צומן שלא יהא לריך ללמד את התורה ולא ילערכו למנות זקנים לכך, והיא צומן שתמלא הארץ דעה את ה' כמו שנאמר ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם נאם ה' (ירמיה נ"א, ל"ג), וזה יהיה צבאולה האחרונה שעליה אומר ולא יאמרו עוד ה' איש העלה את זכ"י מארץ מלכים כי אם ה' איש העלה ואשר הביא את זרע צית ישראל מארץ לפונת ונכל הארלות וגו' (שם כ"ג, ז' וח') חפי' צאותהצומן מלוא עלינו לקסר ציל"מ וע"כ לריך להגיה וחפי' כולנו יודעים את התורה.

וכר המרבה לספר ביצ"מ הרי זה משובח.

נוקחת הרעצ"ס שכל המאריך לקסר ציל"מ ה"ז נשוצת, וצאצרנחאל הנוקחא וכל המוספר ציל"מ וכו' וכ"ה צתשצ"ץ, וי"ג שכל המרצה, וכתב האצודקהם ה"ג וכל המרצה וכו' ול"ג וכל המוספר וכו' דכיון שהיא מלוא עלינו לא אמרינן צה ה"ז נשוצת וכו', ואנו מציאין ראיה מועטה דר"א וחזיריו ואפ"ה קפדו כל הלילה וכו', וכן פי' רוב המפורשים, ולשון השצלי לקט והנה נוציא ראיה הלכה למועטה מועטה צר"א וכו', והרצ חיד"א צפי' על ההגדה שנחת הרגל, אחר דצר נאה, וכל המרצה חפי' כהנים ולוים וגרים שלא נשתעצדו, ומייתי ראיה דר' יהושע בן חנניה היה לוי וראצ"ע ור"ע כהנים ור' עקיבא בן גרים, ופרפרת נאה היא ושפיר לאמרו, ולא נאנעתי מלכתצו.

מעשה וכו', צומכילתא קוף פ' צא שנינו, ד"א מה העדות

וגו', ר' אליעזר אומר מנין אתה אומר שאם היחה מצורה של חכמים או של תלמידים שלריכים לעקוק צהלכות פקה עד חלות וכו'. והציאו הריעצ"א צפירושו וכתב שהוא קוצר שזמן חכילת הפסח וההלל עד שנבאלו ומקדר ההגדה לא נראה כן אלא כרצון דאמרי עד עמוד השחר. ודוגנת מועטה זו צר"ג וזקנים הצאתי לעיל וון התוקפתא צקוף הונאמר על המעשה.

בני ברק, היא עיר בצחלת צני דן (יהושע י"ט, ו"ה) וצצצלי

6*

הלקט כתב ווקוס מנחלת בנימין והוא עשור סופר, והיה מקומו של ר' עקיבא כו"ס בסנהדרין (כ"ב ע"ב) אחר ר' עקיבא לבני צרק, ובשנת (נ' ע"ה) קפדו ח"ר יהודה מעשה במרחץ של בני צרק שפקדו נקצרו ועיי"ע למחר נכנס ראז"ע ור"ע והזיעו בו. ואפשר שהיה בלוחו המאורע דהבא. וצצא צהרא (קכ"ד ע"ה) סיפרו מעשה שאירע לבני צרק וצאו ושאלו את ר"ע. וקפדו בכתובות (קי"ג ע"ב) ונרמי צר יחזקאל דאיקלע לבני צרק ואמר היינו זנת חלב ודבש. ומזכרה בגיטין בפ' האוקין וצני צניו של המן לימדו תורה לבני צרק.

עד שבאו תלמודיהם וכו'. בהגדה עם פי' צרית מטה משה צרלין חס"א, הנוסחא עד שבאו התלמידים, ויראה לי לנוסחא הגונה היא.

הגיע זמן ק"ש של שחרית דזוונה משיכיר בין תכלת ללבן ולר' אליעזר בין תכלת לכרתי. ובתב ר"א לאנדקסוועה סזו הפסקא לא נולאת עוד בשום מדרש ובתוספות בכתובות ק"ה ד"ה דחסיב, הביאו מעשה זו קתמא, ובע"ז (נ"ה ע"ה) ד"ה אחר ר"ע, אמרו דכמו כן מוזכר באגדת פסח ר"ע קודם ר"ע. ומזה דן החכם ריט"ל לוכן שהגדה שלפנינו היא מקור מעשה זו. אמנם מראיות כתיבו אין לדון, כי לא ראינו אינה רחיה, וכמה וכמה צרייתות ולאגדות עתיקות וישנות כאדזו וואתנו. ובגוף הדבר דנו עם הסו' בכתובות דפעמים מקדימין חף לוי שאינו חשוב יותר, דהכי נמי אשכחן מעשה צר"א ור"י וראז"ע ור"ע, אעפ"י שהיה ר"ע חשוב מראז"ע שהוא היה ראש לחכמים ובכל דוכתי אמרינן כגון ר"ע וחזיריו (פסקים ל' ע"ה), ובשילהי פ"ק דיבנות (ע"ז ע"ה) גבי מעשה דר' דוקא צן הרבינך דאמר להס ר' יהושע אני אלך ואחריו מי ראז"ע ואחריו מי ר"ע וכשכנסו אללו אמר לו לר' יהושע יש צן לעזריה חזירנו, הרי לא היה יודע שר' אלעזר צעולם, ולר"ע אמר אתה הוא ששמוך הולך וסוף העולם עד קופי. ואפ"ס מוזכר ר' אלעזר צרישא, היינו טעמא שהיה ממשפחה מיוחסת יותר ור"ע שהיה עשירי לעזרא וגם צעיל נשיאתו וכו' (ועיי' צרכות כ"ז ע"ב שחמרו על ר"ע דליח ליה זכות חצות וראז"ע בהן היה ודור עשירי לעזרא), והנה נה שהביאו ופסקים אין רחיה ששם דיצרו עליו אחר ניותתו, וחזיריו היינו הרובי מלכות, והחסיבו לר"ע יותר מכולם. ומה שאמרו וגם צעיל

נשיאותו, היינו צהאי וועשה דהכח, חזל כשהלכו לר' דוקא צן הרבינע עדיין לא היה נשיא שאלמלא כן היה ר' דוקא יודע אותו, חלל כצדוהו לפי שהיה כהן ועשיר כו"ס צצרכות סס. וצ"ז סס דצרו לענין ריה"ג ור"ע וכתצו, דכמו כן מזכיר צאגדת פסח ר"ע קידס ר' ערפון שהיה רצו כדוושנע צפ"ע דכתוצות (פ"ד ע"ג). והנה ועתה וודאי ל"ק שאס חמרו סס על ר"ע ור"ע הלכה כר"ע מחצירו ולא מוצו, הא וסיק התם דחיפלגי צה מר קצר ר"ע רצו הוה ומכ קצר חצירו הוה. ולייטצ דצריהס כ"ל דה"ק דכיון דמ"ס רצו היה, הנה היה עכ"פ גדול מר"ע ואעפי"כ ר"ע קידס ר"ע. ואני חוסיק דצקוף מכות (כ"ד ע"א) חיתא וכצו היה ר"ג ורצ"ע ורצו יהיטע ור"ע וכו', ויראה שזה המחורע היה אחר ששנעו שניהם ר"ג ורצ"ע צנשיאות. ולעיל צקדר הקיצה כתצתי דקדר שהיו מקודרין חשוב להו, רצ"ע שהיה נשיא צחונלע ולמענה היונו ר"א ור"י, וצכל מקוס ר"א קודס לר"י, ולמענה היונו ר"ע ור"ע, ויראה שלפי שמקוס צני צרק היה ישיצחו של ר"ע חלק לו ר"ע כצוד להקדיונו. ומה שחצו החכס ר"א לחנדקסוטה כי זה המחורע הוה הוה המחורע דחוקפתא דר"ג וזקנים שהיו מקוצין צצית ציהוב צן זוכין צלוד ואינו חלל חילוף מעשיות, צורכא היא, ואס היה ר"ע שמועו היה חוער לו לא ירד צני עומס.

אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה וכו'. זהו רחיה לנה שחמר חפי' כולנו יודעים את התורה דהיינו לימות הנושים, וכדווקיק צצרי הכמים, וכעין זה הביא צעל שוחת הרגל צכס גדול אחד. וכתצ הריעצ"א ולדעתי הא דתנן מזכירין יל"מ צלילות, כצרי רצ"ע נקחמה ונכה זו, ומ"מ מדצצן ד"ה מזכירין יל"מ, ולא נחלקו חלל מדאורייתא, וקיי"ל כצצן והיינו דר"כ לדרו עצדיה צפסקא קנאל לערן וכו'. ורחיתי צצרי הרחשונים והחחרוכים שנתצלצלו צשמועה זו, ואני פירשתיה צקפר חולר החכמה והנודע. דרצ"ע קצר דחילות הפכה מדאורייתא הוה רק עד חלות דכתיב ואכלו את הצקר צלילה הזה ונחמר להלן ועצתי צח"נו צלילה הזה מה להלן עד חלות חף כאן עד חלות ח"ל ר"ע והלל כצו נחמר צחפזון עד שעת חפזון וכו' (צרכות ע' ע"א) וא"ר חצא סס הכל וודים כשנגחלו ישראל וואלרים לא נגחלו חלל צערצ ובקילאלו לא ילאו חלל ציוס וכו',

וכעין דפליגי חמוראי לענין קמיכות גאולה לתפלה (טס ד' ע"ג)
דריי קצר גאולה צאורתא הוי וריצ"ל קצר גאולה מעלייסא לא הואי
אלא מלפרא (כ"ה הנוקחא הישרה עיין ד"ק טס), וכיון דכתיב
(שמות י"ג) והיה היום הזה לכם לזכרון וגו' וצקדשים הולך הלילה
אחר היום, ח"כ צעי זכרון ליום י"ד לזכרון הגאולה שהוא יום
הפסקה, וכמ"ש צע"ו יום לחדש הראשון מומחרת הפסקה ילאו צנ"י
(צמדצ ל"ג, ג'), ועוד כתיב (דברים ע"ז, ג') לענין וולות לחם
עוכי כי בחפזון ילאת מל"מ למען תזכור את יום לאתך מל"מ כל
ימי חייד. ח"כ צעי זכרון ליום ע"ה, והאיך יתקיימו שניהם אלל
שמוזכרין צלילה וציום, וחכמים דפליגי עליה ק"ל ללא צעי זכירה
רק לגאולה מעלייתא דהיינו ליום ע"ה, וצודאי בהזכרה פעם אחת
ציום די. וצא צן זומא ודרש מדכתיב כל ימי חייד צמו"לם ולל
צקמ"ץ חטו"ף וצמקיף ח"כ ענינו כולו של יום דהיינו ציום וצלילה.
ועיקרו של המאמר צושנה קפ"ק דצרכות וצחוקפתא טס וצמכילתא
דצא פט"ז, ועיי"ש צמו"ע חות כ' וכ"א, וכיון שקתס רצי דמוזכרין
יל"מ צלילות דכו צה החמוראי (טס י"ד ע"ג) חס לומר להזכרה זו
פ' לילית כמו ציום או לא. וצן זומא קצר שאין מוזכרין יל"מ
לע"ל וחכמים נחלקו עליו, ואף ראצ"ע חולק עליו לענין זה ופי'
הוקרא דירומיה שהיה ונהגס ליטצע חי ה' אשר העלה וגו' ולע"ל
לא יטצעו אלל צגאולה האחרונה עיין צמכילתא טס. וקגנון הרי
חני כצן טצעים שנה ולל זכיתי וכו', כולל צמוכילתא טס לר'
יהושע שאמרו על דרוש שאמרו לו התלמידים משום ראצ"ע.
וכח צעל הלל וזמרה, טראצ"ע צאותו הלילה שהיו מקוצין צצני
צק אמר לזה, ולל מלחתי שום רחיה לדצ, אלל טצצצלי הלקט
הנוקחא אמר לו ראצ"ע הרי חני וכו', והגיה החכם המו"ל מוסר"ש
צאצער אמר להכ. חבל לא מלחתי נוקחא זו צשום נקיס, אלל
צקדר ההגדה להרוצ"ס, וחס נוקחא נוקוינות היא, יהיה עיקר
המאמר בהגדה זו ומכאן הועתק אלל המשנה והצרייתות.

ג) עקרה שד ההגדה ומקדים לה פתיחה ומתחיל בגנות ומסיים
בשבח לבא אל הדרוש והולך ודורש כל הפ שה.

ברוך המקום ברוך הוא ברוך שנתן תורה
תורה לעמו ישראל ברוך הוא כנגד ארבעה בנים

דברה תורה וכו'. ובנוקמת הרע"צ"ס צרוך המוקוס שנתן תורה לישראל צרוך הוא כנגד וכו', וכ"ה נוקמת ר"ע גאון ובאצדורהס, ובצצלי הלקט צרוך המוקוס צרוך הוא צרוך שנתן תורה לישראל צרוך הוא, ולשון רש"י כשאתה רולה לדרוש צמוקמלות הללו לריך לומר קודם לכן, צרוך המוקוס שנתן תורה לעמו ישראל צרוך הוא ואח"כ אומר כנגד הרצעה צנים וכו', וא"כ ל"ג צרוך הוא קמא, וכן צפי' האצברנאל ל"ג צרוך הוא קמא, אצל בכל צו ובצשצ"ץ הגי' כונו שהוא לפנינו, וכחצ בכל צו אומר כאן ד' פעמים צרוך לפי שכלה לומר אח"ז כנגד ד' צנים וכו'. והחכם ר"א לאנדקסוטה כחצ שאף צתיא ובמחזור ספרד ל"ג צרוך הוא קמא, אכן במחזור רומא גריס ליה, והציא צשס ווהריע"ל לוכן שהלשון צרוך המוקוס צרוך הוא הוא לשון שגור צתיא דצי אליהו ובתנחומא שנתחצרו צינני הגאונים, ומזה הוא דן שנאמר הזה הוא הוקפה מאוחרת, וכנגד זה הציא הוא רחיה על קדמות נוקמא זו מושגה דמדוח קפ"ה ששנו שס צענין הקנהדין שהיתה יושצת צלשכת הגזית ודנה את הכהונה וכשנולא צו פקול לוצש שחורים וכו' ושלל נמלא פקול לוצש לצנים וכו' ויו"ע היו עושין שלא נמלא פקול צזרעו של אהרן הכהן וכך היו אומרים צרוך המוקוס צרוך הוא שלא נמלא פקול צזרעו של אהרן וצרוך הוא שצחר צאהרן ובצניו וכו' ע"כ. והנה כבר רחינו שאין נוקמא זו ונקוימת, שצחרצה נוקמאות ליתא צרוך הוא קמא, אומס שנקרא השס מוקוס זהו מפורקס ואין לריך רחיה, וכבר הרצה החכם הכ"ל להציא ע"ז דוגמאות הרצה, ומנושנה שהציא אין רחיה גמורה שאפשר למרשה צענין אחר, וז"ל החוי"ע שס, ע"ש שלשכת הגזית נקראת מוקוס שעליה נאמר וון המוקוס אשר יצחר ה' וכו' ולפיכך היו מכנין עכשיו הס"י צשס מוקוס לומר שהוא המוקוס האומתי המגביל עולם ומלואו צכחו יצברך אומס לא הגבלת מוקוס, שלכך חזרו ואמרו צרוך הוא להורות זה שאעפ"י שאמרנו והגבלנוהו צשס מוקוס על צס שהוא מקומו של עולם הנה צרוך הוא מלהזכירו כן ע"ש הגבלת מוקוס כי אם נולד שהוא היי עולם ונקיימן ע"כ. ולפ"ז הפירוש הוא צרכה ויוחדת וואותו המוקוס דהיינו צלשכת הגזית. ומה שיקבור זה הפירוש הוא מה שנמלא צחרצה מוקומות כינוי השס מוקוס, ונמלא ג"כ צאצות פ"צ כלזה וון המוקוס צרוך הוא, ויראה שהוקיפו צרוך הוא לצרר מה שכונו צמלת המוקוס שהכוונה על

השם, וכמו שמוסיפין צרוך הוא זכינו השם, הקדש, או כפי נוסחה האחרונים הקדוש, שאומרים חמיד הקצ"ה ובארמית קוב"ה. גם ביאור השם מקום כ"ל שאינו מענין הגבלת מליחות דבר, אלא המ"ם של מקום רומזה על נושא את הקום וכברנה שמות שכזנו צמ"ם, ומלת קום רומזה על כל המליחות, ומי' מקום נושא המליחות, גם צרוך הוא יש לפרשו צדך אחר לא כהתוי"ע, וגם לא כפירוש החשצ"ן והתניא שהצ"א החכם הנ"ל שפירשו וצרוך הוא מעלמו זולת צרכותיו, שאינו הפירושים כ"ל מחוקים, אלא שמלת הוא רומז על השם, והוא מכינוי השם, וזה מצוהר צכנה מקומות כמו שכתבו החוק' בקובה (מ"ה ע"ה) על אני והו; וכן צרש"י עה"ת צפ' צלילה הוא (צראשית ל', ע"ז) הקצ"ה קיינו וכו'. וכן פירשו צפ' צלק ההוא חמר ולא יעשה שאינו ה"א השאלה אלא ה"א הידיעה עיין בתחומא. חונס על ה' גושא דמק' מדות יש לדון אם אינו הוקפה מואחרת, ויש ראה להשערה זו שהרמב"ם לא העתיקה בהלכותיו, ועל קיפא דצרוך הוא שצמר וכו' רמז צשיטה מקובלת דפוק ויילא שאינה מהמשנה. אח"כ כתב החכם הנ"ל צשם המנוח ר"י רייפמאן ז"ל שראש המקובים אומר צרוך המקום והמקובים עונים צרוך הוא, וכן בצרוך הוא צתרא, והצ"א הוא ראה לדצרוי, ובאמת הלצ מקבים לזה הפירוש, חונס חש"ה כיון ברוב הנוקסאות ל"ג צרוך הוא קמא וגורכין צרוך הוא צתרא, נראה שציקר הנוקסא הכי, ואין העקובין עוכין צרוך הוא אלא פעם אחת. ובענין צרכה זו כתב הרמב"ם לפי שצריך לדרוש ד' פקוקים חלוקים וכו' צעק ד' צנים לכך נאחזק לצרך את השם שנתן לנו תורה שלימה, והוא כעין שכתב רש"י, וכעין זו היא צהצצ"ן, אבל יוחר נראה שתיקנו צרכה זו על הדרשה שידרוש מארמי אצד חצי, והוא אוננה קודם פתיחת הדרשה. ולפי שכבר הוא פניור מצרכת התורה שצרך צשחריה תקנוה לאוננה צלא שם ומלכות, וצרוך המקום הוא עופק צרכה צלא שם ומלכות. וענין הד' צנים כצר פירשתי צונשנה ד'.

וכתב הרמב"ם צפיקקא ושאינו יודע לשאול, וכמדומה לי שאין לנו עכשיו יולאין ידי מוצתיו מכל זה כי חעפ"י שאנו אוננים ההגדה צלה"ק ראוי היה לפרש לכשים ולקטנים יליאת מלרים.

יכול מראש חודש וכו'. צפי' הצרצנאל הגי' והגדת

לצנך יכול נור"ח. ובנוסף הרנוצ"ס ת"ל בעצור זה נח אמתיו וכו'.
ועיקרו במכילתא דבא פי"ז ועיי"ש צנ"ע אות י"ט. וכחצ הריעצ"ח
יכול נור"ח כדרך סדרש משה רבינו במלכים. י"ג הלל בזמן שיש
מלה וכו'.

מתחרה עעז היו אבותינו וכו'.

הל הפתיחה בצרכת התורה, ואמר שהחורה דצרה כנגד כל מיני
הצנים, ואמר שעיקר המיוצ לזה הוא עכשיו צשעה שמלה ומרור
מונחים על השולחן, הוא בא אל פתיחת הדרוש ומתחיל צגנות
ומקיים צשעה. ולשון הכלבו כאן היא תחלת ההגדה ומתחיל
צגנות ומקיים צשעה. ופי' צעל חמת ליעקב, שמתחלה היה לנו
לחצות עע"ז כמ"ש יסצו לחצותיכם ועולם ועכשיו קרצנו המקום
לעצודתו ואין קרוין לחצות חלל ג' לחצתם ילחק ויעקב והיא
פרפרת נחה, חומס פשוטו שלל הקפיד צעל ההגדה וקרח חותם
לחצות לפי סכך הוא לשון המקרא.

ברוך שומר הבטחתו וכו'.

שהיא צשעה של הקצ"ה. ועוין הנוכצין ברוך הוא, כמו שפרשנו
לעיל. וג' הרנוצ"ס שהקצ"ה ממשצ לחתקצ וכ"ה צקדר ר"ע גחון
וצכל צו, וצשצלי הלקט הגי' ממשצ חת הקצ לעשות מה שאמר
לחצתם לחינו, וכ"ה צפי' החצרבנחל צב' זצח פקח, ופי' צשצלי
הלקט צשס חתיו ר' צנימין דאגחולה לחתונה קחי להחזיק לצ
חומרי ההגדה לפי צשצשורת צין הצתרים הרחה לו הקצ"ה
לח"ח כל הגליות ושעצודן וגלותן וגחולתן. וכן פי' צעל חמת
ליעקב, ובעל כן לח חמר צרוך ששנר וכו'. ואלו הדצרים ניוקדים
צצ"ר פנ"ד שהרחה לו הקצ"ה חת המולכיות והצטיחו צחרץ עשרה
עומין שהיא לע"ל. וכן מוקצצר סכך כוונה צעל ההגדה שחל"כ
היה חומר צרוך המקום אשר שער הצטחתו לחצתם, חלל שהוא
שומר המיד הצטחתו לישראל וכונו שנקיים והוא שעמדה וכו',
וע"כ נוקחת ממשצ חת הקצ עדיפא, וכונו שאמר לח"ח וכו' היא
עפי' נדרשות וכונו שחרגה שס הכתוצים צחרגוס יונתן, ועכ"פ
נוקחת כונו שאמר, נרלית עיקר, וי"ג כמה שאמר.

והיא שעמדה לאבותינו ולנו וכו'.

היא שעמדה וכ"ה צחצרבנחל. ול"ג לכלותינו קמח, וכחצ צפי'
החצרבנחל ל"ג לכלותינו שהוא פרעה והוא לח כוון לכלותם חלל
לשעצדם, וג' חלל צכל דור ודור. וצקיעעא צקדר ר"ע גחון הגי'

אלא הקצ"ה מלינו, ויראם דל"ג חלא קנא ונוקסא אחרת הוה ליה אמנס צפי' האצרבנאל ג' צחרווייהו חלא. וצאצודרהס כתצ ולא גרקינן חלא הקצ"ה כ"א והקצ"ה מלינו מידס וכ"ה צקדר כ' עמרס ורצינו קעדיה. וצהגדה עם פי צרית מעס משה הגי' סלא אחד צלצד עומד וכו' וא"נ. ופי' והיא טעמדה וכו' הוה קיום הצרכה צרוך שומר הצטתהו וכו', והגירסא היא, או והיא, נחלת צגי' ונחשצ או חישצ, דחי גרקינן חישצ את הקץ וקחי על גלות מלרים ל"ל והיא, אמנס חי גרקינן מנחשצ ל"ל היא. וצצרכה זו קיים צעל הגדה את הפתיחה, והיא נחלת צצרכת התורה ומקיימת צצצה וצהודאה על הצצטה ומכאן וחילך עיקר הדרכה שדורס אנרמי אוצד חצי.

ד) עיקר הדרשה.

צא ולמד וכו'. סגנון זה אינו רגיל ולא נודע לי רק צקנהדרין (פ"ו ע"א) אחרת לא ולמד מ"ג מדות שצתורה, והוה צרייתא צמכילתא דיתרו צפ' לא חגנוב, ושס חיתא נמי לא ולמד, ועל הרוצ הקגנון הוה לא וראה, ד"מ וכילתא דצשגה צפ' ותבס את הנחנה, צתו"כ ויקרא פרק ה', קדושים פרק ע', צחוקותי פרק י"א, וצכמה מקומוה (ונוה צצצלי פוק ועיין), או צא וראה, ד"מ וכילתא יתרו פ"י צפ' אלהים אחרים, קפרי נשא פי' ח' וצכמה מקומוה, או אתה נוולא, ד"מ וכילתא צשגה צפ' ויהי צאשמורה וצכמה מקומוה, והקגנון אתה נוולא, צא וראה, הוה למרצה צמדרכסיס. ויס לדון נוזה לדעתי שהיא סגנון קדום שלא נשתמשו בו האחרונים.

ובתחלת הדרוש פתח צמה דקיים האיך הקצ"ה שומר הצטתהו, ונחחיל ציעקצ שנתקיימה צו גלות הרשונה סגלה מאכלו לארס, והצעימו השס י"ת והנה חככי עמך ושמתוך צכל אשר תלך וגו' (צראשית כ"ח, ע"ו), ומשצ לו את הקץ לגלותו זאת ואמר לו שוב חל ארץ חצותך ולמוולדתך ואהיה עמך (שס ל"א, ג'), וצקוף גלה למלרים ואמר לו חככי ארד עמך מלרימה וגו' (שס מ"ו, ד'), והיה יעקצ כלרך לשמירה גדולה ויתירה, שהנטיעה כשלומת מהאדמה כלרכת לשמירה יותר מהעץ הגדול צקעיפותיו וענפיו, כי העץ הגדול חף אם יושחתו מקלת ענפיו יתקיים

גזעו חולם חס תקיף הנטיעה הזנוחת היא נעקרת כולה, חף
כך יעקב היה לריך לשמירה יתירה שלא יבעל זרעו של חברה,
וכשזדווג לו לזן צדפו אותו נגלה אליו ה' והזיירו השומר לך
פן תדצר עם יעקב וטוב ועד רע, וזה שאמר צעל ההגדה ולזן
בקש לעקור את הכל, ופי' בהגדה קונטרס נעשה צר' אלעזר
פראג תקע"ח, שאמר הצנות צנותי והצנים צני (שם ל"א, מ"ג)
והיה נדיחם חל' גלוליו ותרפיו, והנה צאונת אונר לו יעקב כי
אונתי פן חגזל את צנותיך ונעווי (שם שם ל"ח), ואומר לולי חלתי
חצי וגו' כי עתה ריקס שלחתי וגו' (שם מ"ז), והיתה וזה
שצקש לזן רע יותר לזרעו של חברה ומה שעשה פרה, ומעתה
לא ולמד חף השם י"ת שומר הצעחחו. ודרש כן לפי שחפס
הכתוב חרמי חזד חצי, ולא חמר וענית ואונת לפני ה' חלהיך
יעקב חצי ירד ונלריוה וגו'. וכתב האזודרהס שהיא כתרנומו
לזן חרמחה צעל לחוצדח ית חזח. וכן פרש"י עה"ת הזכיר
חקדי המקום חרמי חזד חצי לזן צקש לעקור את הכל, וכן חרגמו
יונתן לחרס נהריח נחת חזונן יעקב וון שירויח וצעל לחוצדותיה
ושציה ויונרל דה' וון ידוי וגו'. חונס הרחצ"ע חפס ע"ז הפירוש,
וכתב ונלת חוצד מהפעלים שחיס יולחיס וחילו היה חרמי על
לזן היה הכתוב חומר ונחציד חו ונחצד, ועוד ונה טעם חומר
לזן צקש להחציד חצי וירד ונלריוה ולזן לא קצב לרדת חל' חל'
ונלריס, והקרוז שארנוי הוא יעקב בחילו חמר הכתוב כאשר היה
חצי חרס היה חוצד והטעם עני וכו' והנה הוא חרמי חוצד
היה חצי והטעם כי לא ירשתי החרץ ונחצי וכו'. וצאונת פשוטו
של נקרח נוכיה כפי' הרחצ"ע, ור' ווחף היידענהיים צפירוסו
ערה להוכיה שהיא פעל יולח, ורמוז עליו נהור"ח לחנקהוטה
בהקדמתו להגדה, חונס בזה לא קרה קושית הרחצ"ע מה שהקשה
ועוד וכו'. וצפרי פ' כי חזח שנינו, חרמי חוצד חצי, ומלמד שלא
ירד יעקב חצינו לחרס חלח לחוצד ומעלה על לזן החרמי בחילו
חיצד, וכתבתי שם צו"ע חות ד' כלו' להבי קרי ליה ליעקב חרמי
חוצד שנעלה הכתוב על לזן בחילו חיצד, שחילמלח חילו הקצ"ה
לא היחה ירדתו של יעקב לחרס חלח להיות חוצד, וצפרי ג'
חרמי חוצד חצי העלה הכתוב על לזן החרמי בחילו הוא החצידו
ליעקב ומלמד שצקש לעשות ולא עשה וכה"ח לולח חלתי חצי וגו',
ובילקו"ג' שלא ירד יעקב לחרס חלח לחצדס, וכלו' להחצד חלח

נקיע הכי נושום ציט גדא, אלזל זכתי"ן ז"א ג' שלא ירד יעקב
לארס אלזל ליאזד וון העולם וכו' ע"כ. ועכ"פ גם חז"ל לא עשו
זלזל אוזד פעל יולא וגם הם פירשו כפי' הראז"ע ארומי אוזד
היה אזי, אלזל זלזל לדרוש למה קרא הכחוז אה יעקב ארומי
אוזד, וכי לא מלזל המוקרא לחתך אה יעקב אזינו אלזל זשס ארומי
אוזד, ופי' שזלזל הכחוז להשמיעך שזלזל מועלה על לזן כאינו
איזדו, וכן הוא עעס זעל ההגדה הזו.

והנה הוא דורש ד' פקוקים שזס כוללים ד' ענינים,
הירידה למלרים, הענוי שס, השועה אל' ה', והסולחה לחירות,
וכחז האזודרזסס ודורש וכו', הוא דורש עתה כדאיחזל זקפרי,
וכן איחזל זפי' הריעז"ל ויגר שס העתיק מהקפרי. אמנס זקפרי
שלפנינו יש איזה שינויים ורוב הדרשה קטיעה שס, ורומ הכוחז
וכו' הגדה עיי"ש זמ"ע אה ז' ואה י'.

פסוק א' הירידה למצרים.

וירד מצרימה אנוס עפי' הדבור. וזקפרי ליחזל,
וכן נראה עפי' הריעז"ל שהעתיק לייעל דל"ג לה זקפרי, וזקד
הגדה להרומז"ס נמי ל"ג ליה, אלזל זקפז"ו גריק לה ומקיים
שכחור לח"ל כי גר יהיה זרעך וגו', וכחזתי שס זמ"ע ונראה
דכל"ל ונוקחה ההגדה שלפנינו קטיעה. והעעס שקיעעו זלזל
המוקדריס לפי שכולל נושך אלזעיל, וזקוף הפתיחה כזר הזכיר
כמו שאמר לח"ל זין הצתריס וכו'.

ואבאר קלת הדזר, קגנון דרכי הדרשות רזיס הם. אמנס
קגנון דרכי הדרוש שנסתמושו זו כאן זלזלזעו פקוקים אלז, הם
(א) מה שקלר הכחוז כאן לרומ זמלה אחת והוא נפורש זמקיס
לחר, והקגנון הוא כמה שכלומר. (ב) שחפס המוקרא מלה מיוחדת
והיה יכול לחפוק מלה אחרת, והקגנון הוא נלמד וכו', ולפעמים
מזיח לזה הלימוד עוד ראה שנופרש כן זמקיס לחר, וכאן הוא
נרומ זמלה אחת. (ג) הוא שקגנון המוקרא ולשונו נלמד כך, ול"ל
לזה ראה עוד. (ד) שנופרש נשמעות המלה, והקגנון הוא, זה, או
זו, או אלז, כפי הענין, ולח"כ מזיח ראה שכך הוא. (ה) שנוזלר
מה שהוא יולא ממשמעות לשון המוקרא ד"ו ויוליחנו ה' מולרים,
לא ע"י. (ו) מה שהוא נוסוף לפרש המוקרא, ואינו נפורש

ולא נכונות כפן אלף הוא נפוצה צנקה חסר, והוא לרד לרחה
שהוא נפוצה צנקה חסר, ומזה העין האחרון הוא הדרוש חסר
עפ"י הדיבור, וזה לרד לרחה אלף שהנדר קיעה הרחה כמו
שכתבתי. וגי' רש"י עפ"י הדבר, וכחצ לשון נקרא היא וסדר
חין זה. וכ"ה צלצו ועיין נו"ס צו"ע צריש וכלתא.

ויגר שם, מלמד שדא ירד יעקב אבינו להשתקע
ובו'. צפרי גרסין מלמד שלל ירד להשתקע אלף לגור שם,
שאל תאמר ירד ליעול כתר ולכות ת"ל ויגר שם, יכול צאכלוסין
הרבה ת"ל צוהתי מעט כמה שכתבתי צפריש נפש וגו'.

במתי מעט, כמה שנא' בשבעים נפש ירדו
וגו'. פי' צעל שנחת הרגל דהול"ל וירד מלריעה צוהתי מעט
ויגר שם, אלף שצח ללמד וירד מלריש ויגר שם שתחלת ירדתו
היתה לגור שם כנ"ש, וע"כ הביא רחיה שכתחלת ירדה היו
וחי מעט לאפוקי שלל תאמר שללחר שגר שם היו ותי מעט.

ויהי שם לגוי, מלמד שהיו ישראל מצויינין שם.
כך הוא נוסחת הרמזים וכ"ה צפרי הלקט, וכחצ מוהר"א
לאנדקוועה שב"ה צמחזר קפד, ומפירושי הנפוצים מוכח
שכך גרסו, לשון פרש"י שהיו ישראל מלויינים שם גרסין שכתבתי
שם צנקה אחד שלל כתפרדו צמלריש ל' ליון. פי' לפירושו
שענין מלח גוי היא קיצוץ ואסיפה, ואמר מלויינים שם גרסין,
לפי שנואלת גירסא אחת הביאה הריעצ"א, וז"ל ויהי שם לגוי
(גדול) מלמד שהיו ישראל מלויינים שם, כך חנו גורסין ופרש"י
לשון ליון. מאופים צנקה אחד שלל כתפרדו צמלריש ולכך היו
כחין לגוי אחד וזהו נק' ונש"י כדי שיהיו עוזרים זה לזה כי
הפירוד הוא קצת הגלות, ואית דנפריש מלויינים צעלי קווע
צעלי פלוק וכ"ה צ"ר, וכן יש גורסין וקוויימן, שהם ניכרים
צמלצושיהם צעניניהם כגון לילית צצגדיהם וכיולא צו, ודייק לה
מדכתיז ויהי שם לגוי (גדול) כי כיון שיש להם כמה דורות שהיו
משועבדים להם איך יהיו שם לגוי צפ"ע, אלף ודאי לפי שהיו
מלויינים שם ומקוויימן צעכקיהם וכל רוחיהם יכירום כי הם
זרע אברהם קדוש ה' וכו'. ועל דרך זה פי' הכלצו והאצרבנאל,
והרש"ש פי' מלויינים וקוויינים עלמס צלצושיהם, והתצ"ץ פי'
אמר ז"ל צמ" יונא שמייניהם של ישראל לא פירשה ישיבה ונהם

וכו' והיו נתיחקים ל"א סנקרא חזרם העברי שנא' ה' אלהי העברים נקרא עלינו. ולפי אלו הפירושים עיקר הדרוש הוא מלשון שם לגוי. אבל לפירוש אית דמפרשי בעלי קומה וכו' דרש לגוי גדול, ובפירוש הגוי לפנינו ויהי שם לגוי גדול וולמד וכו', ובפי' הגדה צחור ילחם לר' ילחם הלוי בצרונא תקו"ט, אנשים נלווינים שרים ומשובין ואין נומנין עלך אלא מדעתא אשר נמשכה להם ממשעה יוכף דיוסף קנה הוולרים לעזדים, ולפי פי' זה היו לגוי גדול קודם שקם עלך חדש אשר לא ידע את יוסף. ובעל שמחת הרגל כתב, ופי' גדול צאיכות דצממות כבר אמור עלום וכו', וכן הביא בעל שצלי הלקע צטס ר' ישעיה ז"ל, פי' לגוי גדול אינו מדבר ברצוי עם, שהרי אמר לפנינו ועלום כמה שנא' אלא פי' לגוי גדול שהיו גדולים ומשובים צמלרים כמו שאומר ח"ס גדול וכמו כן וגם האיש משה גדול ונאוד, ואעתיק עוד דברי הגר"א כל אומה נכרת ד' דברים ללשונותם צאלותם למשפחותם צגוייהם, ופי' צגוייהם צנימוקיהן וכן כל אומה נקראת ע"ש הנימוק וכו' היו נלווינים צנימוק. ולא לו הפירושים יהיה הדרוש מן לגוי גדול.

רגוי גדור ועצום, כמה שנאמר וצנ"י פרו וגו'. כ"ה צנוקת הרמב"ם, וכ"ה צצלי הלקע אלא דשם איתא עלום צלא וי"ו, אמנם מלשון ר' ישעיה שהצאתי נראם שהיה גורם ועלום. דרוש זה איתא בצפרי, ובפי' האברצנאל, גדול עלום ורצ שנא' וצנ"י פרו וגו' ודרש צמלת גדול רצוי העם ובמותו, וצבלצו גדול עלום, ששה צכרם א'. וכחצ צאצודרהס גדול עלום צלא וי"ו צתחלה. והנה לפנינו כתוב ויהי שם לגוי גדול עלום ורצ, ובעלי הנגינה הטעונו לגוי גדול צמפסיק ואח"כ עלום ורצ, כי גדול היא צעפחא ונולת עלום צמירכא. וכ"ה צאונקלוק והוא תמן לעם רצ תקיף וקגי, אבל יונחן חרגס והוא תמן לאומא רצא ותקיפא ומקביא, צו"ו.

ורב כמה שנאמר רבבה כצמח השדה וגו'

כתב צצלי הלקע פי' רצונו ישעיה ז"ל ורצ אינו שם דבר כמו הרצה שהרי אמר ועלום אלא פירושו הונך. ונותרצה. ולשון האצודרהס שהיו גדילים נאליהס כלומה השדה וכו', ד"א ונה לומה השדה כל ונה סגוזין אותו יותר לומה כך ישראל כל ונה שהיו נענין אותם היו פרים ורצים וכו'. ולשון הכלצו שהיו ללין כעשב

השדה, ורצ חגזרת רצצה. ויראה לי שפירשוהו ונלשון גידול, כונו
זארמית רצה חילכא (דכיאל ד', ח') ורצותך רצת ומעת לשמיא
(שם שם י"ט) ושם חדין מלכא לדכיאל רצי (ז', מ"ח) כלו'
זגידלו המולך. והנה אם רצח לקדר נוסחת ההגדה כפי הנוקרא
והטעמים שלפנינו תהיה נוסחתה, ויהי שם לגוי גדול מלמד וכו',
עלום כוה שכלומר וכו', ורצ כוה שכלומר וכו'. וצפרי ליתח
לכל זה.

באיזה הגדות כונו זהגדה קונטרס ומעשה זר' חלעזר
פרחג חקע"ח, ללי חש לר"י חריה ומודינא חמטטרדס חקכ"ה,
ומעשה ידי יולר לר"ש קלוגער לצוב חרב"ג, וכן זהגדה שוחת
הרגל להרצ חיד"א, הוקיפו עפ"י האר"י הנוקרא הקודם לנוקרא
רצצה כלמח וגו' והוא, ואעזר עליך וארחך ומצוקסת זדמייך
ואמר לך זדמייך חיי ואמר לך זדמייך חיי (יחזקאל ע"ז) והוקפה
הגונה היא כדי שלא לסיים הדרוש זואת ערס ועריה, ואף שהוא
קירוס הנוקראות כזר סירסוס ר' ומיחא זן חרש זמכילתחא זא
פ"ה שדרש זאת ערס ועריה ערוס מכל זולות נתן להם הקצ"ה
שתי זולות דס פסח ודס זיילה שיחעקו צס כדי שיגאלו וכו'.

פסוק ב' הענוי במצרים.

וירעו אותנו המצרים, כמש"נ הבה נתחבמה
וגו'. צקדד הרמז"ס לא הוקדמו הפקוקים ומחילה כונו שהם
זרוז שהגדות חלח הונך ודורש קיעעא קיעעא. חונס הסידור
להקדים זחחלה כל הנוקרא הוא כאה יותר. וכחז החשז"ץ,
והפרש יש זין וירעו לנו וזין וירעו אותנו וכו', שאמרו שאנחנו
זעלמנו רעים והחזיקונו רעים ולריכים להחכס וכו' והחזונות
הם כל היום ומחכמים עלינו האחרונים יותר ונהראשונים והקצ"ה
מלילנו מידס. וכן כחז הכלבו פי' חשזו אותנו זחזקת רעים
והחכמו חיק יוכלו לנו, חבל לא נוכל לפרש שהרעו לנו, שלא
מלינו זפסוק הזה זחחכונה שום הרעה, ואם רלה לומר זשזיב
וישימו עלינו שרי וסיס. והשחר קעוע. ויראה שר"ל שנוקרא זה
הזיא הדרוש על ויענונו, ומלשון הדורש ומשמע שאמרו וירעו הוא
ענין לעלמו ואינו כנושך על ויענונו. וכן פי' האזרזנאל שחשדונו
כחנסיס רעים וחטאים כונרגלים חה הארץ כדרך הקושרים

והמורדים צהרונים והתחבמו ח'ך יוכלו לנו צתחצולות רשע וכו'.
וצהגדה קינערוק מעשה צר' חלעזר, פי' וירעו שעשו אותנו רעים
ושונאים זה לזה כדי שיוכלו לנו. ובעל שמחת הרגל פי' שהשתדלו
שנהיה רעים וחטאים. ור' יעקב עמדין פי' שעשו אותנו רעים
לה' ע"י דיקדוקי עניות. וליצא מילתא וכל אשר נאמר חמת הוא,
כי כן דרך הגוים מני אז ועד היום, חולם לא מדרך הגוים כלמוד
לפרש המקראות והמאמרים ובאשר נשאל את פי המקראות נמלא
כי חצור הפעל הרע הוא על הרוב עם למ"ד לי לנו ולכם, כמו
וירעו לנו המלכים ולאחזינו (צמדצב כ"א, ע"ו) הרע לעם הזה
(שמות ה', כ"ג) למה הרעתה לעם הזה (שם שם כ"צ) וכן למה
הרעת לעצדך (צמדצב י"א, י"ח) וזה הדיבור הוא חמיד מלד מי
שנעשה לו רעה וקוצלה, אם שהיתה כוונת העושה לרעה או לא,
כי כשאמר משה אל השם ית' למה הרעות, לא רלה לומר שכוון
השם לעשות לו רעה אלא שקיף סוף הגיעתו הרעה. ופעם אחת
מלינו זה הפעל צמיצור עם עמדי, ולא נחנו אלהים להרע עמדי
(צראשית ל"א, ז') ומענינו חנו למידין שרלונו לומר להרע מלכו
ואשר עמדו, וצחצור עם את מלכנוהו ג' פעמים, משה הוא אומר
ולא הרעתי את אחד מהם (צמדצב ע"ז, ע"ו) ודוד אומר לאצניגיל
חי ה' אלהי ישראל אשר מנעני מהרע אותך (ש"א כ"ה, ל"ד)
וצמקרא שלפנינו, ויראה שמשחמש צזה הדיבור צייחוד על הכוונה
להרע מלד העושה צין שתגיע הרעה את המקבל או לא, וע"כ אמר
דוד שנמנע ממשחצתו להרע, וכן משה אמר שלא כוון להרע את
אחד מהם, ומעתה כשהוא אומר וירעו אחנו המלכים הוא מקפד
ומשחצתם שהיתה להרע, וע"ז אמר כמש"כ הזה נתחכמה וגו',
והיתה זו ההתחכמות שלא התחילו מיד צענוי אלא כמו שאמרו
צמדקש שלא העצידום מתחלה צפרך אלא צפה רק, וכן פי' צשצלי
הלקט יש מפרשים וירעו נתחכמו היאך להרע לנו וכו', ופחרון
וירעו צחרו הגזירה הרעה שיכלו לצחור להרע לנו, ואח"כ ויענונו
וגו', וכמש"כ וישמו עליו שרי מסיס למוען ענתו וגו', ואחר כך
ויתנו עלינו עצודה קשה והיא עצודת הפרך כמה שנאמר ויעצידו
וגו', וצקפרי ליתא לכולא.

פסוק ג' הצעקה אל ה'.

ונצעק אל ה' אלהי אבותינו, כש"נ וכו'. כחצ
 בשצלי הלקטו לעפ"י שלא נזכרו האצות בפסוק הזה, הפסוק
 שלאחריו מוכיח וישמע וגו' ויזכור אלהים את צביתו וגו'. וגם זה
 ליתא בקפרי.

וירא את ענינו, זו פרישות ד"א כמש"נ וכו'.
 דפרישה ונד"ח קרי ענוי כמו שאמרו ציומא (ע"ז ע"ח) על
 ועניתם את נפשותיכם וסם (ע"ד ע"ז) הציאו דרשה דהכא *
 ופי' הריעצ"ח דדריש לה מן וידע אלהים, דצר שאינו יודע אלא
 הקצ"ה כד"ח השמים ציני לצינד (כדריס ל' ע"ז), ובעל אמת
 ליעקב פי' וירא אלהים וגו' דצר שלא הוליוו צעפתם ולא נשמע
 עליו קולם וזו היא פרישות ד"ח, וענין הפרישה נופרט צעמות
 רצה גזר ולזה לנוגסים שיהיו דוחקין צהן. כדי שיהיו עושין הסכום
 שלהן ולא יהיו ישיבים צצתיהם והוא חסד למעטן נפריה ורציה,
 וי"ח שהיו הם עלמון פורשין בשציל גזירת כל הילוד. כן פי' צכל
 צו ובשצלי הלקטו. ובקפרי גריס וירא את ענינו כמש"נ ור"חיו
 על האצנים וגו'.

ואת עמלנו, אלו הבנים כמש"נ וכו'. פי' הכל צו,
 שהם עמלו כל אדם שלום לאצדס שהיגע לריק נקרא עמל, ועל
 כן הציא כל הצן הילוד וגו', ובשצלי הלקטו פי' הצנים קרי עמל לפי
 שהאדם עמל צהם צגידולן וכו'. ואני אמר דהדורש קשה ליה מאי
 ואת עמלנו, וכי צני אדם שאינם נשועצדים אינם עומלים, והלא אדם
 לעמל יולד, ואמר קהלת מה יחרון לאדם צכל עמלו שיעמל חחת
 השמש, אלא לפי שעמלו של אדם הוא לצניו, וקהלת יוכיח, שאמר
 ושנאחי את כל עמלי שאני עמל וגו', שאניחנו לאדם שיהיה אחרי ומי
 יודע החכם יהיה או קכל וישלע צכל עמלי שעמלתי וגו' (קהלת צ,
 י"ח), ואומר יש אחד ואין שני גם צן ואח אין לו וגו' ולמי אני עמל וגו'
 (שם ד', ח'), ח"כ ונכהגו של עולם שעמלו של אדם הוא לצניו,
 ועל כן פירשו וירא וגו' ואת עמלנו, שהוא לריק וצהלה ואלו
 הצנים שגזרו עליהם כל הצן הילוד וגו'. ובקפרי הגי' ואת עמלנו

* הבי איתח התם וזילף וענינו דמלריס דכתיב וירא את ענינו
 ואמריקן זו פרישות דרך ארץ, ולא גריס ותניא או ותני עלה אלא ואמריקן,
 לפי שהיא שגורה צפי הכל, לפי שהכל דורשין אחתה צבילי פקח.

כנתס"כ כל הזן הילוד וגו', והשאר קיטע הקופר וכתב וכו' הגדה כ"י היה נותן זהם קימנים דל"ך עד"ש זאלח"צ ועיי"ש צמ"ע.

ואת לחצנו, זה הרחק כמש"נ וכו'. גי' הרנוצ"ס וסצלי הלקט זה הדוחק. ופי' הריטצ"ח שיחזרו לאמונתם ויתעבצו זהם ודחק זה שמד. ואיני יודע ראי' לזה הפי'. ושאר המפורשים פי' שהיו הנוגשים דוחקים אותם להשלים חבן הלצנים, חבל זה הוא בכלל ענינו, ועוד דקם צפ' שמות אחר ראה ראי' את עני עמי וגו' ואת לעקתם שמתתי מפני נגשיו וגו' ועתה הנה לעקת צנ"י זאלה אלי וגם ראי' את הלחץ וגו' (שמות ג') ח"כ הלחץ הוא ענין אחר לא העוני ולא הנוגשים. ובהגדה עם צ' פרושים כלצו והגר"ח קעניגסבערג חקע"ז, פי' שלא היתה להם דירה מרווחת. וכך הדברים נראין כנו ש'אפרש, והוא שנתחלה כשצא יעקב עם שבועים נפש ניתן להם ארץ גושן, וכשפרו וישראל וירצו נאמר זהם וחמלח הארץ אחס, וא"כ היו מפזרים בכל מלרים, וכבר העמידם בכל עזרה צדה, וצדקף לא היו רק בארץ גשן, כמ"ש והפליתי ציוס שהוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה וגו'. וא"כ נדחקו משאר ארץ מלרים לארץ גשן, והיא ארץ קטנה אשר ניתנה להם נתחלה והם עכשיו שש מאות חלף רגלי הגברים לצד מנשים ועף וזה הוא הדחק, וע"כ תפס אשה בלשונו אשר עמי עומד עליה, ולא אחר אשר עמי יושב זה, כאילו אחר מקום שאינו מקפיק רק לעמידה ולא לישיבה.

פסוק ד' ההוצאה לחירות.

ויוציאנו ה' ממצרים. לא ע"י מלאך וכו'. בהגדה שלפנינו מקיים הדרוש ועברתי בארץ מלרים אני ולא מלאך וכו' אני הוא ולא אחר. וצנוצ"ס ליחא לזה הדרוש חלח גריס חלח הקצ"ה בכבודו שנאמר ועברתי וגו' חעשה שפטים אני ה'. וצצנ"י הלקט הגי' חלח הקצ"ה בעלמו כמה שנאמר ועברתי וגו', וכתב ויש מפרשים ועברתי והכיתי כל הני מיעועין אינם מסדר ההגדה ואינם כתוצים צמחילתח עם כל שאר ההגדה לפיכך אינם עיקר ואין צדי נוהג לאמרם. וגרסינן צירושלמי דקנהדרין (פ"צ ה"ח) כד אחא דחמנא למיפרוק ית ישראל לא שלח לא שליח ולא מלאך חלח הוא בעלמו דכתיב ועברתי בארץ מלרים הוא וכל דרגון

דידיה. וכ"ה שם צריש פ"ג דהוריות, וצמכילתא דצא פ"ז שנו
והכתי שומע אחי על ידי מלאך או על ידי שליח ת"ל וה' הכה כל
זכור לא ע"י מלאך ולא ע"י שליח. וצפי"ג שנו, וה' הכה כל זכור
שומעני ע"י מלאך או ע"י שליח ת"ל והכתי כל זכור לא ע"י מלאך
ולא ע"י שליח. והגיה הגר"א לפנינו לא ע"י שליח ולא ע"י מלאך
ולא ע"י שרף, וכן כתב בקונטרס מעשה ר' אלעזר שכך ראה
הג"י צקדר ההגדה לר' יוסף גיקטליא, אבל צשמות רצה (פ' י"ז)
חיתא ועצר ה' לנגוף את מלכרים, י"א ע"י מלאך וי"א הקצ"ה
צעלמו. וכתב הכל צו ויוליחו ה' שכנפל השם אחר שכתוב ושומע
ה' להודיע שהוא צעלמו. וצריש"י על ההגדה חיתא ויוליחו ה',
כשירד רצון העולמים למלכרים ירדו עמו חשעים חלף חלפי
רצות של מלאכי חבלה, מהם מלאכי חש, מהם מלאכי צד, מהם
מלאכי זיע, מהם מלאכי רחם, וחלחלה אוחזת למי שרוחה אותם,
אמרו לפניו רצש"ע והלא מלך צו"ד שצרחת צעולמך כשהוא יורד
למלחמה שריו ועצדיו וקיסין אוחו כדי שלא ימלא לער ואתה מלך
מלכי המלכים לא כ"ש, דין הוא שאנו עצדיך וישראל בני צריחך
אכחנו עושים נקמה במלכרים, אמר להם הניחו לי אין דעתי
מתקררת עד שארד צעלמי ואעשה נקמה במלכרים ע"כ, אינו
צקדר ההגדה הכתובים על מקרא ארמי וגו' ואותו הק"ו האמור
שריו וכו' אנו מי חיבא לערא קומי קוב"ה והכתיב הוד והדר לפניו
לפיכך אינו עיקר ואין רצינו כוהג לאמרו, ועוד דההוא צצא
דאמר כשירד רצש"ע וכו' מפקיק דצדשאל של מקרא וכו' עכ"ל.
ומהר"א לאנדקסוטה צהקדמותו הציא, ובחיזה נוסחאות היה
כתוב אחר ועצרתי וגו' מאמר אחר והוא, אמרו חכמים כשירד
וכו', והוא שם מוקוע, וקיים וזה נמלא צמחזר וויערי וצקידור
כת"י רש"י וצק' האקופות וצכולם כתוב על זה שאין לאמרו מפני
שאינו צקדר ההגדה ואינו ג"כ צמכילתא ועל הנוסח הזה רמז
ג"כ הכוזרי מאמר ג' קי' ע"ג ע"כ. ואני אעתיק כאן דצרי הכוזרי
ח"ל, אך ההגדות מהם שנוהגים דרך הלעה והקדמה לענין שרולים
לנחלו ולחמלו כמו שאמרו כשירד רצון העולמים למלכרים, לנחץ
החמונה שיל"מ היתה צכוכה מאת האלהים ית' לא צמקרים וכו',
ואעפ"י שאין זה נמלא צממח ולא ימלא כי אם צקלת הקדורים,
אך צעת שתמלא כמוהו, אל הענין הזה הוא נועה. אמנם יקוד
אגדה זו הוא צפסיקתא רצתי די' הדצרות פ' קנייתא וצמדש

7*

תהלים י"ח, וצמ"ע על הפסיקתא שם אות ע' רמזתי על הדוגמאות עיי"ש.

ביד חזקה, זו הדבר במש"נ וכו'. הריצצ"א רמז על הספרי קוף צרכה ולכל ה"ד החזקה זו מכות צבורות, וצמ"נ ע"ת הצי"א נוקח"א צספרי, זו מכות צבורות שנאמר בו כי ציד חזקה ישלחם, וצע"ל לקח טוב ג' וכן הוא אומר כי צחוק יד הוליא ה', ויהיה זה הדבר של מיתה הצבורים, אומנם מה שהצי"א צע"ל ההגדה הנה יד ה' הויה וגו' אינו אל"ל לראיה כי יד רומז על דבר, וכעין שמוצי"א להגן וחרצו שלופה צידו נטויה על ירושלים, ואמרו צרות רצה (פ"צ) צפ' כי ילחה צי יד ה', א"ר לוי כל מקום שנאמר צו יד ה' מכת דבר הוא וצמ"נ א"ז שצבול"ן הנה יד ה' הויה, וצספרי קוף פ' שלח שנו, א"ס לא ציד חזקה וצמ"נ נטויה וצמ"נ שפוכה אמלוק עליכס (יחזקאל כ', ל"ג) ציד חזקה, זו דבר שנא' הנה יד ה' הויה וגו', צמ"נ נטויה, זו חרצ שנא' וחרצו שלופה צידו נטויה על ירושלים, וצמ"נ שפוכה, זו רעצ וכו'. הרי שצבל מקום פירשו יד חזקה וצמ"נ נטויה כמו שדרשו כאן. אומנם צספרי ריש ואתחנן צפ' אתה החלות להראות את עצדך את גדלך ואת ידך החזקה, גרסינן אל"ו עשרה מכות שהצי"א הקצ"ה על המלכים צמלרים שנא' נטה ידך. ואפשר שפירשו להראות את עצדך כמו עם עצדך, כל"ו על ידי עצדך, ולכך אמרו שנא' נטה ידך, ויד החזקה שהראה ע"י משה רומזת על כל ה' מכות. וצבל צו כתצ זו הדבר, של"ל על דבר הבהמות לצד הוא מדבר אך על דבר אדם, שאין לך מכה צבל המכות שאין מכת הדבר לפה צו שנא' הנני נוהג את כל גבולך, רק המות הזה, כל מגפותי, והוליאו צלשון יד דבתי"צ הנה יד ה'. וצספ"ל הלקט כתצ ונפורט צאגדה תילים כל מכה שהצי"א הקצ"ה וכו' הצי"א מכת דבר עם כל אחת ואחת וכו', והיא צמ"נ ע"ס צסינוי נוקח"א והיא ג"כ צמ"נ רצה פ"י צקגנון אחר עיי"ש.

ובזרוע נטויה זו החרב במש"נ וכו'. ומקרא וחרצו שלופה צידו נטויה וגו' הוא צמ"נ א"ז לכל נטויה האמורה אל"ל זרוע או יד שהיא נטויה חרצ, וכמו שהבאתי לעיל מהספרי, ופי' המפורטים הרשצ"ס וצע"ל צצלי הלקט והאצודרהס והבל צו עפ"י הפסיקתא רצתי דויהי צהלי הלילה, שעמדו הצבורים והרגו צאצותיהם ששים רצוא, ודרשו ע"ז למכה מלרים צצבוריהם שהוכו ע"י הצבורים,

וצו"ע שם אלה מ"ד רמזתי שצפ' ואתחנן כתיב או הנקה וגו'
באתה וצמופתים וצוולחנה וגו', ה' למדנו שהיתה שם מלחמה
ואינו מפורש בכתוב היכן היתה המלחמה הנזכרת. והנה דרשם
זו המצב היא מקיים עכ"פ עם לשון הכתוב וצוולחמה. ויש
מפורשים שהיא מצב ה' צמכות צבורות.

ובמורא גדול, זו גרוי שכינה כשינ וכו'. פרש"י
והכל צו והאצודרהס מורא גדול כמו מראה גדול וכונס"כ או הנקה
וגו' וצמוראים גדולים וגו' ותרבותו וצמזווינ רצוצין וכן תרגמו
הכא וצמזווכא רבא. ואני מלחתי בקפרי שופטים פי' קס"א מלמד
שהמורא מציא לדי. מקרא ומקרא מציא וכו' ונעשה מציא לדי
יכאה, ופי' ר"ה שהוא מן ראה, ראה אלה תמיד ומציאו לדי
מקרא וכו' עיי"ש צו"ע אלה ג'.

ובאתת, זה המטה כמש"נ וכו'. ובמפתים, זה
הדם כמש"נ וכו'. שנינו בקפרי נשא (פי' כ"ג) מין ושכר
יזי, והרי יין הוא שכר ושכר הוא יין אלא שדברה תורה שתי
לשונות, כיולא צו אלה אומר שחיעה היא זכימה וזכימה היא
שחיעה וכו' אלה היא מופת ומופת היא אלה אלא שדברה תורה
שתי לשונות אף כאן וכו' ר"ל הקפר אומר יין זה מוזג ושכר זה
חי וכו'. ודוגמא לזה במדרש תהלים (מזמור ט') כי עשית משפטי
ודיני, זה אחד מה' דברים הכפולים במקרא ומשפטי ודיני עדי
ושדי וכו', ועכ"פ צענין יין ושכר חולק ר"ל הקפר, וכן צעל
הגדה שלפנינו חולק צענין אלה ומופת. ובקפרי פ' ראה (פי' פ"ג)
וכתן חליך אלה או מופת, אלה צענין שכא' והיו לאותות
ולמועדים, ומופת צלחך וכה"ל אס עז יהיה על הגזה וגו'. והנה
המקרא ונחתי מופתים צענין וארץ, קוטר לזה הכלל, ועוד
דהתם צגדעון לא קרי ליה הכתוב מופת כלל, ואדרבה כשאמר
גדעון ועשית לי אלה שאתה מדבר עוני (שופטים ו', י"ז) היה
האות על הארץ. ונה נעשה במקרא, הנס אנכי והילדים אשר
כתן לי ה' לאותות ולמופתים צישראל (ישעיה ח' י"ח). וע"כ נראה
שאין לנו המופתים חולקים זה עם זה, שאלה הוא מופת ומופת
הוא אלה ויצואו לפעמים שניהם לחזק הענין, ומה שהרציתי את
אתתי ואת מופתי צלחך מלרים (שמות ז', ג'), אצל כשהוא אומר
וכתן לך אלה או מופת הרי הכתוב מוכיח שעל שני ענינים דבר,
וע"ז אמרו שצא הכתוב להודיעך צין שיהיה זה הדבר צענין או

יהיה צורך, אונס חין הצדל צחס לענין השס, שהשמות אוח ומופת יפלו על זה ועל זה, והנה כאן שאמר הכחוצ ובחחות ובמופתים, חס הוא צח לדצר על העשר נכות שהס נקראים אחות ומופתים כמו שנא' חנו לכס מופת (שמות ז', ט'), למחר יהיה האות הזה (שס ח', י"ט) למען שתי אחתי חלה צקרבז (שס י', ח'), ואת אחתי אשר שותי צס (שס), למען רבות מופתי צורך וולרים (שס י"ח, ט'), ומשה וחסרן עשו אח כל המופתים החלה לפני פרעה (שס שס י'), הנה היה הכחוצ מקדימן והיה אומר ויוליחו ה' ומלרים בחחות ובמופתים וציד חזקה וצורב נטויה ובמרח גדול, לומר שאלו החחות והמופתים היו ציד חזקה, וכוונ שחול אומר חו הנסה וגו' צמקות בחת ובמופתים ובמלחמה וציד חזקה וצורב נטויה ובמוראים גדולים וגו' (דברים ד', ל"ד) עכשיו שאמר הכחוצ ובחחות ובמופתים צקוף, לח צח לדצר על המכות, חלל זה כמשך על ובמרח גדול שהוא גילוי שכינה, לומר שהוקדמו לאלו הפורעניות אחות ומופתים ושלל היו צמקרה, ועל כן פי' צעל ההגדה מה הס החחות והמופתים שקדמו לאלו הפורעניות, ואמר ובחחות זה המטה, שצו ניתן האות הראשון למשה, וצו עשה לפני פרעה המופת אשר צקש ונשחמש צו ג"כ צהכוחו חת המכות. ובמופתים זה הדם, שכלומר לנשה ולקחה ממיני היאור וספכת היצסה וגו' והיה לדס ציצשה (שמות ד', ט'). והנה זה הענין לח קראו הכחוצ שס לח אוח ולח מופת, ואמר צעל ההגדה שצחמרו ובמופתים רמו על זה הדם כענין שנא' וכתתי וגו'. וכן כתב צכלצו, ובמופתים, פי' לח נכת היאור קאמר חלל מלשר היו המים לדס ציצשה כאשר עשה משה חת החחה לעיני העס שעל ידי אותו האוח החמיכו צו כל ישראל. אונס צפי' הריעצ"ח כתב על המקרא דס ואש ותמרות עשן, ובמדרשו של ר"ש שהיו נעשים מלרים כאש סורף ומחמלל כל העיר עשן מוס שנא' דס ואש ותמרות עשן, ואולי הוא ממכילחא דרשצ"י, ועכ"פ דעתו שעל נכת היאור קאמר.

דבר אחר ביד חזקה שתים וכו'. לדעת השיטה

הזו רומזים הה' דיצורים על פי' נכות וכל דיצור רומז על צ' נכות חלל שנא פורש לנו צכל צצור ודצור על חיו מוס רומז. וצפי' הרשצ"ע (שמות ט', ח') כתב, ח"ר יהודה הלוי שתיס

מכות היו צמים וכו' (דס לפרדע), וזחרן שמים וכו' (כנים ערוז), ושמים זחוויר וכו' (דצר שחין), והנכה הז' מעורבת ומגלגל הסערה והאש (ברד), והשמינית מכת הארצה שנאה מרחוק ע"י הרוח, והתשיעית היתה מכה נפלאה שנעדר אור שני המאורות והכוכבים, ועסירית נדת המשחית ומגלגלי הכבוד להרוג הזכורים וע"ע זרח"ע סי' ח' פסוק י"ז. וצפי' שהגדה לר"י גיקטליא ז' צמים ז' זחרן ז' זחוויר, והז' זאש, ח' זארצה ולא נודע לי טעמו ולחיה ענין הוא, והע' זמערכות השמים, והי' זשינוי קדרי המלאכים ולפיכך אמר וזכל חלחי מלכים חעשה שפעים. וקלרתי את דצרו שעקרם הם כדצרי ר"י הלוי. ועכ"פ אפשר שכוונת פיעה זו ג"כ לכלול כל שמים מהמכות לסוג מיוחד.

ר"י היה נותן בהם סמנים דצ"ך עד"ש באח"ב.

הוא זקפרי גם כן, וכחצתי שם צו"ע, ר"י פליג אח"ק דדריש ציד חזקה שמים וכלל לכולהו מכות זמקמר חמשה וקאמר ר"י שאין חלל שלשה, ורומתי שם על הגה"ו ואצתיקהו כאן, וז"ל ים מפרשים עעם הקונים, דס לפרדע ע"י התראה תחלה עד שלא הוכו, כנים זלא התראה. וכן ערוז ודצר זהתראה ושחין זלא התראה. וצרד וארצה זהתראה וחשך זלא התראה. חצל ראז"ן פי' דל"ך היו ע"י אהרן זנוטה, עד"ש היו ע"י משה שלא זנוטה, זאח"צ ע"י נוטה זנוטה, ולכן קיומם ר"י. וריז"א פי' דלהכי נקיע להו הכי שחות שלישי של הקיומים (כשה) דהיינו כנס שחן חשך, כל אחד היה משמש עם חצירו, כשהיו הכנס היה עמו חשך ושחן, חלל שהיו כנס עיקר המכה. ותדע לך שהוא כן כי כולם קשורין זה בזה כשתכתוב זה על זה ותקח אותיות ראשונים מן הג' יהיה חשך, ושניים שלהן שחן, שלישית שלהם כנס, לפיכך קיומם כך להשמיענו זה החדוש — והיינו כזה כ ג ם —, ור"מ פי' דאשומעין שצקדר זה היו קורים מציאי ש ח ן הזכורים ולא כקדר שכתוב זתהלים ע"כ. ובעין חלו ח ש ך הדצרים הוא ג"כ זשצלי הלקט וזקגנון אחר, דל"ך ע"י אהרן עד"ש ע"י נוטה זאח"צ ע"י הקצ"ה וכו'. וכ"ה זאזודרהס. ולשון הוודרש שמות רבה פי"ז המכות האלה ג' ע"י אהרן וג' ע"י משה וג' ע"י הקצ"ה ואחת ע"י כולן דל"ך שהיו זחרן ע"י אהרן זא"ח ע"י משה לפי שהן זחוויר שכן שלט משה זשמים

ובארץ ערוב דבר זכורות ע"י הקצ"ה ושחין ע"י כולן. ושם פט"ו
זד"ה ד"ח החדש וגו' בני זכורי ישראל וכו' והציח אותן ע"י
משה ואהרן ועל ידו משל למלך וכו' אמר המלך חס אכתבם על
שמי היאך אני חולק להם כבוד וכו' אלל הריני משלשם והרי יש
כאן אחת יתירה הריני מחלקו על שלשתנו. וזרשצ"ס דל"ך הם
מכות הארץ, עד"ש הם מכות מקריות, זח"ח הם צאורי, ושחף
מכת זכורות עמם לפי שאין לה זוג. ולשון רש"י לולא הקימן
הייתי אומר אין מוקדם ומאוחר בתורה שהרי דוד לא מנאס כקדר
הזה ומלחתי צפוח עוב שצקדר הזה היו כתוצים צמטה וכו'.
והריעצ"ח הציח כל אלו הפירושים והוא כתב דל"ך לחמת מליחות
השם ע"כ נאמר כי אני ה', עד"ש לחמת ההשגחה ע"כ אמר כי
אני ה' בקרב הארץ, זח"ח לחמת הנבואה ע"כ נאמר הירח אח
דבר ה'. וכעין זה כתב הארצנאל. ואני כתבתי צמ"ע צפרי
שם, כשתכתוב צעמוק פרשת מכות מלרים המתחלת שמות ז' כ"ח
ומקיימת עם סוף י"ח ממלא שמילת הכתוצים וקדור הענינים
הם כר' יהודה, שמכת מלרים משולשת שלש על שלש כי כן יפעל
אל פעמים ושלש עם גבר, ומכא האחרונה שהיא הראשונה זהודעה
אל פרעה היתה כנגד כולן, והיא העשירית, ודע כי מעבדי ישראל
היו שלשה החרטומים ועצדי פרעה ופרעה, והמכים אותם ג"כ
שלשה אהרן ומשה והקצ"ה צעלמו וזכצודו, ולא והקש המקראות
מלילה צמליה וענין צענין וממלא הכל וכוון. וצצית תלמוד שנה
ג' לד רס"ו וכו' הארכתי צדצר יעיי" הקורא שם, או יעריח על
עלמו ויטה דע"צ הראשונות צעלשתן, לד"ח השניות, כש"ח
השלישיות, וזכורות לעלמה ויעמוד על הדברים. ומזהר"ח
לאנדקהוטה רוח על שמות רבה פ"ח דשם אמר ר' יהודה המטה
משקל מ' ב"ה היה ושל סופרינו היה וי' מכות חקוקות עליו
נוטריקון דל"ך עד"ש זח"ח אמר לו הקצ"ה צעבקים הזה הצא
עליו אח המכות. ופירוש הקימן כתב ר"י עונן צהגדה שלו דל"ך
עד"ש שמחתך נהוג צשתיקה כעדשה זו שאין לה פה שאנו צגלות,
זח"ח צח"ה והנה חקצול עול גלות. ואני פירשתי צדך אחר
צצית תלמוד שנה צ' לד קס"ח קחנו משם.

ובזה סיום הדרשה, ואחר הדרשה הוא יאמר לפיכך
אנחנו חייבים וכו', אלל שכבר ניתוקף על הדרשה מאמרו של

רצן גתליאל לדרוש צטעם ספק מלה ומרור, ולאס"כ הוסימו
צהגדות שלפנינו עוד. הוקמות קודם לסיכך.